

«Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ»

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ,

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΑΝΤΩΝΙΑ ΚΥΡΙΑΤΖΗ

Email: christinkp@theo.auth.gr

Για την ζωή του Μελετίου, κύρια πηγή πληροφοριών αποτελεί μία ανώνυμη Βιογραφία, η οποία προστέθηκε, 14 χρόνια μετά το θάνατό του, στην αρχή του έργου του με τίτλο Γεωγραφία¹. Ο συγγραφέας της Βιογραφίας παραμένει άγνωστος. Κατά πολλούς ερευνητές, συντάκτης της είναι ο ανεπιός και κληρονόμος του Μελετίου, Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος². Πρόκειται για μία συνοπτική Βιογραφία, η οποία παρά την εγκυρότητά της, δεν είναι ικανή να φωτίσει επαρκώς την ζωή του Μελετίου. Το κενό αυτό, έρχονται να καλύψουν, ως ένα βαθμό, το δημοσιευμένο έργο του, η αλληλογραφία τόσο η δική όσο και των ανεπιών του, καθώς και ορισμένα ελληνικά και βενετικά έγγραφα³.

Ο Μελέτιος γεννήθηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του 1661⁴ και το κοσμικό όνομά του ήταν Μιχαήλ Μήτρος⁵. Η οικογένειά του ήταν εύπορη και έλαβε λαμπρή παιδεία, φοιτώντας στην σχολή Γκιούμα ή Γκούμα της πόλης του, με καθηγητή τον Βησσαρίωνα Μακρή⁶. Στα είκοσί του χειροτονήθηκε ιερέας από τον Κλήμεντα Ιωαννίνων και μετονομάστηκε σε Μελέτιο⁷. Αμέσως μετά αναχώρησε για την Βενετία για να συνεχίσει τις σπουδές του στις θετικές επιστήμες. Παράλληλα με τις σπουδές του ιερουργούσε σε ναούς και αναλάμβανε την επιμέλεια ελληνικών εκδόσεων σε τυπογραφεία της Βενετίας⁸. Η εξαιτής παραμονή του εκεί τον έφερε σε επαφή με την ευρωπαϊκή σκέψη και βιβλιογραφία.

Τον Ιούνιο του 1687, έχοντας ολοκληρώσει τις σπουδές του, επέστρεψε στα Ιωάννινα καταλαμβάνοντας αρχικά την θέση του διδασκάλου και στην συνέχεια του

¹ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών, ο Γεωγράφος (1661-1714)*, τόμος Α', διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 1990, σελ. 47

² Ο.π., σελ. 49

³ Ο.π., σελ. 50

⁴ Μακρής Γ., «Μελέτιος ο εξ Ιωαννίνων», *Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 6, εκδόσεις Α.Μαρτίνο, Αθήνα 1967, σελ. 956

⁵ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 56

⁶ Παπαδόπουλος-Βρετός Α., *Κατάλογος των από πτώσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι εγκαθιδρύσεως της εν Ελλάδι Βασιλείας τυποθέντων βιβλίων παρ' Ελλήνων εις την ομιλουμένην, ή εις την αρχαίαν ελληνικήν γλώσσαν*, τόμος Α, εκδόσεις Δ.Δ.Βιλαρά & Β.Π. Λιούμη, Αθήνα 1854, σελ. 221

⁷ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 61

⁸ Ο.π., σελ. 70

σχολάρχη στην σχολή Επιφανίου των Ιωαννίνων⁹. Στα χρόνια αυτά συγγράφει το έργο του Αστρονομία Α¹⁰.

Πέντε χρόνια αργότερα εκλέχθηκε μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτης. Η διακονία του στην συγκεκριμένη μητρόπολη υπήρξε ταραχώδης καθώς μαινόταν ο τουρκοβενετικός πόλεμος. Η φιλοβενετική στάση του Μελετίου και η απομάκρυνσή του από τις θέσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου οδήγησαν στην καθαίρεσή του από το αξίωμα του μητροπολίτη και την επιστροφή για ακόμη μία φορά στα Ιωάννινα. Συγγραφικά, όμως, η περίοδος αυτή ήταν παραγωγική καθώς ολοκλήρωσε το σημαντικότερο ίσως έργο του «Γεωγραφία παλαιά και νέα»¹¹.

Μετά την αποκατάσταση των σχέσεών του με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ο Μελέτιος διαδέχθηκε το 1703 τον Κύριλλο Α' στην μητρόπολη Αθηνών. Βρήκε την Αθήνα καταπονημένη από τον μακροχρόνιο τουρκοβενετικό πόλεμο και εργάστηκε για την αναγέννηση της πόλης. Κατά την παραμονή του στην Αθήνα συνέγραψε την πολύτομη εκκλησιαστική Ιστορία¹². Οι δυσκολίες, όμως, που αντιμετώπισε στο ποιμαντικό του έργο, τον κατέβαλλαν ψυχικά και σωματικά.

Τέλη Νοεμβρίου του 1714, ύστερα από ένα επίπονο για την υγεία του ταξίδι, έφτασε στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό να προωθήσει το αίτημά του για μετάθεση στην χηρέουσα μητρόπολη Ιωαννίνων. Όμως, λίγες ημέρες μετά και συγκεκριμένα στις 12 Δεκεμβρίου του 1714 απεβίωσε στην Κωνσταντινούπολη, όπου και ενταφιάστηκε¹³.

Στην διάρκεια της σχετικά σύντομης ζωής του ο Μελέτιος συνέγραψε έργα φιλοσοφικά, διδακτικά και ιατρικά με πιο γνωστά, την Αστρονομία Α' και Β', την Γεωγραφία παλαιά και νέα και την Εκκλησιαστική Ιστορία¹⁴, η οποία είναι και το τελευταίο έργο του. Το κύριο μέρος του έργου γράφτηκε στην Αθήνα¹⁵, περίπου από το 1703 έως το 1710, ενώ μέχρι το τέλος της ζωής του συνέχισε να το επεξεργάζεται χωρίς όμως να προλάβει να προλάβει να του δώσει την οριστική μορφή του, γεγονός που πιστοποιείται από την κυκλοφορία, μετά τον θάνατό του, δύο χειρογράφων από τα οποία το ένα ήταν αρτιότερο του άλλου.

Στην εισαγωγή του έργου ο Μελέτιος διαιρεί την ιστορία σε πολιτική και εκκλησιαστική¹⁶. Η πρώτη έχει να κάνει με τα έργα της πολιτείας ενώ η δεύτερη με ιερά πράγματα. Πρόκειται, κατά τον Μελέτιο, για δύο διαφορετικές πόλεις, την γήινη πόλη Κάτω Ιερουσαλήμ και την πόλη του Θεού Ανω Ιερουσαλήμ¹⁷, οι οποίες, στον

⁹ Παπαδόπουλος-Βρετός Α., *Κατάλογος των από πτώσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας... τυποθέντων βιβλίων...*, σελ. 221

¹⁰ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 87

¹¹ Παπαδόπουλος-Βρετός Α., *Κατάλογος των από πτώσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας... τυποθέντων βιβλίων...*, σελ. 221

¹² Ο.π., σελ.222

¹³ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 151

¹⁴ Ο.π., σελ. 175-177

¹⁵ Παπαδόπουλος-Βρετός Α., *Κατάλογος των από πτώσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας... τυποθέντων βιβλίων...*, σελ. 222

¹⁶ Σαρρής Κ., *Ιερή Historia, οι αποκλίνουσες διαδρομές ενός είδους μεταξύ Δύσης και Ανατολής από τη Δωδεκάβιβλο του Δοσίθεου Ιεροσολύμων στην Εκκλησιαστική Ιστορία του Μελετίου Αθηνών*, τόμος Α', διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 161

¹⁷ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 619

παρόντα κόσμο αγκαλιάζονται και δεν είναι δυνατόν να γνωρίσουμε την μία χωρίς την γνώση της άλλης.

Η εξιστόρηση του Μελετίου αρχίζει από την εποχή του Χριστού και φθάνει μέχρι τις αρχές του 1700¹⁸. Το έργο αποτελείται από 17 βιβλία, ένα για κάθε μετά Χριστόν αιώνα¹⁹. Κάθε βιβλίο-αιώνας εξετάζει χωριστά την εκκλησιαστική και χωριστά την πολιτική ιστορία. Επίσης χωριστά περιγράφει τα πολιτικά και εκκλησιαστικά γεγονότα της Ανατολής από αυτά της Δύσης²⁰. Το κάθε βιβλίο-αιώνας έχει σταθερή δομή. Υποδιαιρείται σε τρία κεφάλαια από τα οποία το πρώτο αναφέρεται στους πολιτειακούς ηγέτες και την δράση τους σε σχέση με την Εκκλησία, το δεύτερο στους εκκλησιαστικούς ηγέτες και το τρίτο σε συνόδους, αιρέσεις και σχίσματα τόσο στην Ανατολή όσο και στην Δύση²¹.

Η γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι η ελληνική και συγκεκριμένα η ελληνική καθαρεύουσα και παρότι χαρακτηρίζεται από απλότητα απευθύνεται σε λόγιους και μορφωμένους. Το ουδέτερο σχεδόν ψυχρό ύφος του κατά την αφήγηση δηλώνει την διάθεσή του για αντικειμενικότητα ενώ σπάνια έχει χαρακτήρα ποιμαντικό και διδακτικό²².

Εντύπωση προκαλεί το πλήθος των αναφερομένων από τον Μελέτιο πηγών της Εκκλησιαστικής Ιστορίας καθώς παραπέμπει συνολικά σε 356 συγγραφείς Ελληνες, Βυζαντινούς, Λατίνους και Ευρωπαίους²³.

Για σχεδόν εφτά δεκαετίες, η Εκκλησιαστική Ιστορία κυκλοφορούσε μόνο σε χειρόγραφη μορφή και διαδόθηκε ευρύτατα στους κύκλους των φιλομαθών και των λογίων.

Το μέγεθος όμως της διάδοσης του έργου, όσο μεγάλο και να ήταν, σε απόλυτο αριθμό αντιτύπων παρέμενε μικρό, λόγω της χρονοβόρας και πολυέξοδης διαδικασίας αντιγραφής χειρογράφων.

Ετσι, έξι δεκαετίες μετά τον θάνατο του Μελετίου ο εκδότης Πολυζώης Λαμπανιζιώτης αποφάσισε να προχωρήσει στην έκδοση της Εκκλησιαστικής Ιστορίας, με το σύστημα των συνδρομητών. Μετά την εύρεση ενός αξιόπιστου χειρογράφου²⁴, ανέθεσε στον Ιωάννη Παλαιολόγο να αποδώσει την αρχαίζουσα γλώσσα του χειρογράφου στην απλή ελληνική²⁵. Η εκδοτική επιμέλεια ανατέθηκε στον Γεώργιο Βενδότη και η εκτύπωση στον Ιωσήφ Μπαουμάστερ²⁶. Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε τον Μάρτιο του 1783 και μέσα στα επόμενα δύο χρόνια ολοκληρώθηκε η έκδοση των υπόλοιπων δύο τόμων της Εκκλησιαστικής Ιστορίας²⁷. Δέκα χρόνια αργότερα ο Βενδότης συγγράφει και εκδίδει έναν τέταρτο τόμο, την Πρόσθηκη²⁸, η οποία καλύπτει ιστορικά το χρονικό διάστημα από τον θάνατο του

¹⁸ Ο.π., σελ. 290

¹⁹ Σαρρής Κ., *Ιερή Historia*, σελ. 182

²⁰ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 292

²¹ Σαρρής Κ., *Ιερή Historia*, σελ. 178

²² Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 293-295

²³ Ο.π., σελ. 303

²⁴ Ο.π., σελ. 243-244

²⁵ π. Μεταλληνός Γ., *Πηγές Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, εκδόσεις Αρμός, Αθήνα ²1998, σελ. 216

²⁶ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών*, σελ. 245

²⁷ Σαρρής Κ., *Ιερή Historia*, σελ. 138-139

²⁸ π. Μεταλληνός Γ., *Πηγές Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, σελ. 216

Μελετίου έως το τέλος του 18^{ου} αιώνα. Μεταξύ των τόμων, που εξέδωσε ο Λαμπανιτζιώτης και του χειρογράφου της Εκκλησιαστικής Ιστορίας υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες έχουν να κάνουν όχι μόνο με την γλώσσα αλλά και με αλλαγή ονομάτων, χρονολογίων και διάταξης των κεφαλαίων²⁹. Επίσης, ο Βενδότης, με πολύ ευσυνειδησία, προχώρησε στην συμπλήρωση κάποιων σημείων, που είχαν μείνει ημιτελή από τον Μελέτιο και εμπλούτισε τις παραπομπές και τις υποσημειώσεις³⁰.

Όμως, οι γλωσσικοί νεωτερισμοί της έκδοσης Λαμπανιτζιώτη, που κρίθηκαν ύποπτοι για κακοδοξίες, δυσαρέστησαν ωρισμένους κύκλους στο πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι στα μέσα του 19^{ου} αιώνα αποφάσισαν την επανέκδοση της Εκκλησιαστικής Ιστορίας, αυτή την φορά στην αρχαϊζουσα γλώσσα του πρωτότυπου κειμένου. Η έκδοση ανατέθηκε στον Νικόλαο Αδαμίδη και ο καθηγητής φιλοσοφίας Κωνσταντίνος Ευθυβούλης ήταν αυτός που ανέλαβε να δώσει την επιθυμητή γλωσσική μορφή. Αυτό όμως έγινε με παράδοξο τρόπο γιατί ο Ευθυβούλης, μην εξαντλώντας όλα τα περιθώρια αναζήτησης του χειρογράφου, προχώρησε στον εξαρχαϊσμό του έργου στηριζόμενος στο ήδη μεταφρασμένο κείμενο του Λαμπανιτζιώτη. Τον Φεβρουάριο του 1853 εκδόθηκε ο πρώτος τόμος, ο οποίος έμελλε να είναι και ο τελευταίος καθώς τόσο οι αρνητικές κριτικές, που δέχθηκε όσο και ο θάνατος του Ευθυβούλη δεν έδωσαν συνέχεια σε αυτήν την εκδοτική προσπάθεια³¹.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφέρουμε, ότι η επαφή του Μελετίου με τον ευρωπαϊκό χώρο, τον βοήθησε να συνειδητοποιήσει το τεράστιο κενό που υπήρχε στην ιστοριογραφία της Ανατολής. Ένα κενό σχεδόν τεσσάρων αιώνων από την τελευταία Εκκλησιαστική Ιστορία του Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθόπουλου.

Το έργο του αποτελεί σημαντική πηγή πληροφοριών για τους ερευνητές καθώς στηρίζεται σε αξιόπιστη βιβλιογραφία, παρέχοντας συγχρόνως πλούσιο και δυσεύρετο αρχειακό υλικό.

Ενδειξη του κύρους που απέκτησε η Εκκλησιαστική Ιστορία του Μελετίου ήταν η χρήση της στην εκπαίδευση. Κατά τον 18^ο και 19^ο χρησιμοποιήθηκε από τον Ιόνιο Ακαδημία και από την Θεολογική Σχολή της Χάλκης³².

²⁹ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτηρος) Αθηνών*, σελ. 248-250

³⁰ Σαρρής Κ., *Ιερή Historia*, σελ. 136

³¹ Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτηρος) Αθηνών*, σελ. 269-277

³² π. Μεταλληνός Γ., *Πηγές Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, σελ. 216

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κυριακόπουλος Κ., *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών, ο Γεωγράφος (1661-1714)*, τόμος Α', διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 1990

Μακρής Γ., «Μελέτιος ο εξ Ιωαννίνων», *Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 6, εκδόσεις Α.Μαρτίνο, Αθήνα 1967

π. Μεταλληνός Γ., *Πηγές Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, εκδόσεις Αρμός, Αθήνα²1998

Παπαδόπουλος-Βρετός Α., *Κατάλογος των από πτώσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι εγκαθιδρύσεως της εν Ελλάδι Βασιλείας τυποθέντων βιβλίων παρ' Ελλήνων εις την ομιλουμένην, ή εις την αρχαίαν ελληνικήν γλώσσαν*, τόμος Α, εκδόσεις Δ.Δ.Βιλαρά & Β.Π. Λιούμη, Αθήνα 1854

Σαρρής Κ., *Ιερή Historia, οι αποκλίνουσες διαδρομές ενός είδους μεταξύ Δύσης και Ανατολής από τη Δωδεκάβιβλο του Δοσίθεου Ιεροσολύμων στην Εκκλησιαστική Ιστορία του Μελετίου Αθηνών*, τόμος Α', διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2010